

Veno Taufer

Leja Forštner z Venom Tauferjem

Forštner: Ste pesnik, prevajalec, kritik, teatrolog. O svoji zadnji pesniški zbirki *Pismo v steklenici* (2006), ob kateri kritiki ugotavljajo, da po pol stoletja pesnjenja še vedno ostajate “naš najdoslednejši in najtrši modernist”, ste dejali, da je drugačna od prejšnjih, saj ni pisana na način mita, ampak izreka “osebno prizadetost”. Povejte nam prosim več o tej poeziji.

Taufer: Občutek imam, da je ton te knjige res nekoliko drugačen, da je ta poezija res bolj neposredna, bolj odprta, reciva, da bolj osebna, vendar mi je – po svoji lirskosti – še zmeraj intimno najbližja knjiga *Tercine za obtolčeno trobento*. Sicer pa so vzroki, da je zbirka *Pismo v steklenici* takšna, najmanj trije: prvi je čisto tehno-poetski, drugi je moj odnos do t. i. izpovedne poezije in tretji odkrito in že tudi mučno iskanje nove pesniške paradigme, ki je pravzaprav bistveni nosilec vsega.

Prvoosebna izpoved v teoretskem žargonu t. i. lirskega subjekta v *Pismu v steklenici* morda niti ni pogostejša kot v drugih mojih pesniških knjigah, toda zdi se mi, da skoraj nobene od pesmi v tej zbirki ni mogoče razumeti mimo neke osebne navzočnosti, vpletenosti. Skratka, v tej poeziji je bolj zgoščeno navzoča atmosfera sebe, osebnega tona; tudi v dvojinskem ali množinskem lirskem subjektu. Upam, da uspeva ustvarjanje te navzočnosti v tem, da se pesmi z “nagovorom” obračajo navznoter, k sebi subjekta, ne navzven, da se zaskrbljenost, spraševanje, tudi jeza, sarkazem in drugo ne obračajo v svet, k drugim subjektom, marveč k samemu jedru poezije, k doživetju, nepotešeni izkušnji pesniškega subjekta, v samospraševanje.

Moj osebni odnos do “izpovedne poezije” je sicer v nemajhni meri pogojen s pripadnostjo t. i. *kritični generaciji*, ki je v širšem obsegu s pripovedniki, kritiki in filozofi izrazito nastopila v *Reviji 57* in ki je bila pred skoraj šestimi desetletji v svojem pesniškem krilu najbolj prepoznavna prav po odkritem nastopu proti “izpovedni poeziji”. Generacija pred njo, torej pesniki knjige *Pesmi štirih* – pred njimi so z neprikritim (in obsojanim) obratom od “lopatarstva” socrealizma nastopili že tudi Ada Škerlova, Ivo Minatti, Peter Levec, Branko Hofman in še nekateri – je spet izborila življenjski prostor t. i. intimizmu, osebni izpovednosti,

poeziji, ki se je navezala predvsem na tradicijo slovenske moderne. Ker se nam je ob politično-socialnih in miselno-duhovnih, tj. eksistencialnih izkušnjah (njihov) intimizem odkrival kot pesniško nezadosten in tehno-poetično neuporaben, smo ga z militantnostjo mladostniškega nastopa odrivali kot "sentimentalni humanizem", opraviti pa je bilo treba tudi z "izpovednostjo".

Zdi se mi, da bi v poeziji te generacije celo v ljubezenski liriki komaj našli kako obilico pesmi s prvoosebni lirski subjektom. Dane je na primer stopnjeval svoje uroke in zaklinjanja ter psalmične ritme skoraj brez izjeme na drugoosebnem edninskem in tudi tretjeosebni množinskem subjektu. Gregor je že tako rekoč na začetku svoje pesniške poti izdelal poetiko distance, "neosebne" podobe, motiva, rekel bi surrealistično fantastični in beckettovski grozljivi, kdaj skoraj čisto eliotovski objektivni korelativ, katerega v času nastanka svoje vrhunske zbirke *Mozaiki* sicer še ni poznal, je pa bil že takrat dobro seznanjen s poezijo, na katero se je Eliot skliceval. Tudi sam sem se bolj ali manj dosledno že od začetka izogibal uporabi neposrednega čustvenega nastopa prvoosebnega subjekta in še vedno sem prepričan, da mora čustvo v pesem prinesti čutna navzočnost besede in jezika v podobi. Da je torej eksplozivnost čustva in dinamika miselnega naboja pesmi v energiji čutne nazornosti besede, jezika; tiste besede in tistega jezika, ki se jedri v ritmu, verzu, gosti v toku pesmi. Kot vemo, pesmi namreč niso govorjene v kakem izmišljenem jeziku, temveč v danem, podedovanem, nešteto krat preizkušnem, a ta hip v nekem neizbežnem času in prostoru po konkretnem pesniku v konkretni pesmi prisluškovanem, pričevanjsko izkušenem in rokovanem jeziku. Pesem se zapisuje kot matematika, besede so kot simboli v enačbah in pomeni teh simbolov v svojih dvoumnostih nihajo z ene strani enačbe na drugo stran formule, ki – če je, če stoji – prav zaradi te pomenske izmuzljivosti nikoli ni dokončna. Ta negotovost, ki pa ni ukrotila odločenosti in zavezanosti poezije te generacije, je bila oziroma najbrž je njen bistveni prispevek in mogoče je to tisto, kar nekateri razumejo pod etiketo "temnega modernizma".

In nova pesniška paradigma? Najpreprostejši je odgovor, od kod muka, kako in kje jo najti: v tem, da se še pritahuje. Vse bolj se razločno prikazuje, da to sploh ni stvar samo slovenske poezije, marveč problem planetarne, vsekakor evropsko-ameriške poezije, vendar mora spregovoriti – to lahko govori v svojem pesniškem bistvu kot muka slovenskega pesnika in slovenske poezije – sicer je v najboljšem primeru zgolj globalni žurnalizem. Skoraj vse nekdanje glasne tipke slovenske tradicije pa so tako rekoč onemele ali udarjajo na suho in jih je nemogoče uglasiti v to muko.

Klasični nacionalizem je prelahkoten, mu spodrsne, lahko celo v fundamentalizmu krvi in zemlje; podstat nekdanjega družbenega oziroma razrednega boja je nezadostna, neuporabna, saj je za razliko med množično revščino in peščico nepredstavljive bogatije idejno ali ideološko neprimer-na, mobilizacijsko groteskno neučinkovita in ostaja za silo izrazljiva le za moralno ogorčenje, etično obsodbo. Kakšni oporečniški angažiranosti manjka pravi in vidni nasprotnik, je brez celovitega in enotnega, enotno izoblikovanega socialnega, ideološkega, političnega pritiska, ki bi jo oblikoval in ji omogočal mobilizacijo duha in dinamiko smeri, zato od te ostajajo le kriki v noči in megli. Mogoč je torej zgolj obrat k sebi in vase: grebsti vase, vrtati vase, spraševati sebe, iskati v sebi slabosti in krivde, moči in vztrajnosti, upornosti samemu sebi, zasedam šibkosti do sebe in do sveta, odgovornosti sebi in svetu, prisluškovati zavezam. V poeziji je obrat k sebi oziroma vase lahko spregovorjen s prvoosebim ali katerim koli lirskim subjektom in v *Pismu v steklenici* se je na primer to (samo) prevpraševanje zapisalo tudi v neposredni palimpsestni navezavi in zavezi s Kosovelovo, Kocbekovo, Murnovo, Prešernovo in še katero poezijo. Ter seveda, upam, da zvesto in dovolj uspešno, z mojo dosedanjo poezijo, ki je že od začetkov nekako eksistencialno zavezana mojim usodneje določujočim izkušnjam; pesniškim, človeškim, življenjskim v podarjenem bivanju v nekem času in prostoru. Pozornejši bralec bo mogoče ugotovil, da v temnem modernizmu, če se v takšnem smislu sprijaznim s to oznako, ni dokončnega obupavanja in da se (zato) že v samem naslovu knjige – pismo, vtaknjeno v steklenico in v njej odposlano na negotovo pot, morda le v kakšno roko, pred kakšne oči – prikriva majhna, a neutajljiva sled optimizma.

Forštner: Eden od recenzentov te zbirke je zapisal, da lahko v uvodnem besedilu *Školjka iz Panonskega morja* “beremo poetični zagovor individualne pesniške prakse”, eseji o “vzpostavljanju in gradnji” vaše poetike pa tvorijo tudi prvi del knjige dokumentov in esejev *Zvenčanje verig* (2004). Je “eksistencialna stiska” v vas vzbudila (tudi) potrebo po utemeljitvi lastne poetike?

Taufer: V paradoks, ki bi mu mogoče lahko rekel zagovor individualizma na eni strani in pesniško formuliranje eksistencialne stiske pesnikove družbene zavezanosti na drugi, sem trčil že na samem začetku svoje pesniške poti, ko je morala moja prva zbirka (*Svinčene zvezde*, 1958) iziti v samizdatu – ne le v samozaložbi – torej kot knjiga, katere običajen natis je bil politično onemogočen, in sicer zgolj iz ideoloških, in ne iz kakršnih

koli estetskih razlogov. Tiste čase so izšle tri tovrstne pesniške zbirke, Zajčeva *Požgana trava* (1958), moje *Svinčene zvezde* in Šalamunov *Poker* (1966), medtem ko so oblasti natis Snojevega *Mlina stookega* leta 1959 dejansko preprečile. Z obsodbo, da moja zbirka razglša “problematično generacijsko idejnost”, je vrhovni republiški partijski ideolog, ki je vodil sejo založniškega sveta Cankarjeve založbe, že v kali preprečil vsako razpravo o njenih morebitnih literarnih značilnostih. Ironija pri tej sodbi pa je bila, da jo je povzročil osrednji pesniški ciklus zbirke z naslovom *Melanholijske drugega ešalona*, tj. elegija za mojim očetom, pripadnikom NOB in aktivistom OF, padlim 1943. leta. Ta je bila v hudi disharmoniji z običajnimi bolj ali manj žalobno himničnimi pesniškimi deli podobnega žanra, saj je bila kljub elegičnosti v njej ostro ubesedena zahteva po pravici do individualnosti slehernika, a hkrati s sklicevanjem na čisto žrtev nekih življenj tudi etično utemeljena odločnost v zavezanosti novi družbeni odgovornosti, zvestobi idealom, ki jih je potrdila neka smrt. Te smrti smo sprejemali kot žrtvovanja v brezpogojnem vojnem času, dokončnem boju za ideale, za vizije, v našem, povojnem in do teh idealov in vizij skorumpiranem času, pa smo v njih videli oblastniško izdajo; v sebi morda že z dvomi o morebitni utopiji, ki pa terja zvestobo vsaj človeškemu uresničevanju. Moj pesniški prvenec je tako preočito in tudi s strastjo “tveganja in vztrajnosti” naznanjal gnitje nekih idej in idealov, obenem pa se je v teh pesmih že izražal globok dvom o možnosti dejanskega obstoja družbe oziroma “doma”, postavljene(ga) s takimi ideali. To, precej bridko in neprikrito skepso, je še poudarjal naslov cikla teh najbolj usmerjenih verzov, *Pesmi s sten časa*, ki sem ga natisnil skupaj z mottom iz Majakovskega.

Ob svoji zadnji pesniški zbirki *Pismo v steklenici* čutim, da sem še zmeraj na poti, ko mi poezijo v bistvenem narekuje omenjeni stari paradoks. Po eni strani je to namreč trud, da bi bil zvest enemu temeljnih narekov, ki so dar modernizma, in sicer nareku doslednega individualizma, katerega najbogatejša fantazijska poetična dediščina je surrealizem. Po drugi strani pa se poezija nenehno znajdeva v eksistencialni stiski svoje odgovornosti spriču grožnje onemitve. Poezija se nikoli ne more izmakniti odgovornosti, tj. zavezi svoji zgodovinski epohi, ki je njena odgovornost zaradi daru jezika, besede v njej. Pri pesnjenju gre torej za neizogibno zavezanost rojstvu in smrtnosti pesnikovega časa in prostora v njegovi pesmi. Morda to zveni abstraktno in nekoliko patetično, a je v bistvu zelo preprosto; prepričan sem, da brez te in takšne zaveze ter odgovornosti pesem ne preživi – niti svojega kratkega veka, kaj šele dvoumnosti in ugank osmišljanja kakih novih epoh, v katerih bi se utegnili znajti.

Človek že od nekdaj goji eksistenčno potrebo po pesmi – s pesmijo se človečiti, se osmišljevati z besedo, z govorico, svoje čutnonazorno izkustvo sveta resničiti, se spoznati v smislu človekovega dogajanja v njem – oziroma se je pesem spočela prav s človečenjem, in sicer v obredu, z ritualno besedo, ritualnim ritmom, petjem in gibom. Pesem od tistih dob do današnjih pesmi še zmeraj govori o istih stvareh, večno enakih stiskah rojstva in smrti, ljubezni in sovraštva, nasilja in miline. Vse, kar je nebogljeno in krhko, kar je veličastno in sramotno, vse uničevanje človeškega ali človečenje človeškega, se v svojem arhetipskem bistvu in smislu ni nič spremenilo. Gre torej za večno vračanje enakega v slehernem posamezniku, ki pa je v slehernem posamezniku večno drugače, enkratno, edino v tem bitju resnično. O tem, namreč da v poeziji ni razvoja, temveč kroženje, in da – kakor koli je to paradokсно – poezija nenehno prehiteva ali, natančneje, je pred racionalnim modelom ter zunaj in onkraj njega, sem nekaj zapisal na zavihku svoje zadnje knjige pesmi.

Forštner: Naslovni cikel pesmi iz *Pisma v steklenici* je že pred izidom te zbirke na svojih straneh natisnila ugledna moskovska revija *Inostrannaja literatura*, leta 2009 pa so vaše pesmi “v tematskem sklopu o katastrofi, ki preti človeštvu zaradi sebičnosti”, v katerega so uredniki uvrstili tudi poezijo Emily Dickinson, objavili v ugledni nemški literarni reviji *Akzente*. Se ob tem kdaj zamislite o svojem pesniškem "statusu" v Sloveniji?

Taufer: Obeh objav sem bil kajpak vesel. V nemški reviji najbolj konteksta sklopa, v katerem so bile pesmi v odličnem prevodu Fabjana Hafnerja objavljene, saj so tako dobile poseben poudarek. Takšne osmišlitve sem si želel, ko sem jih napisal. Pri objavi v osrednji ruski reviji za prevode iz tujine pa sem bil veselo presenečen, ker je izvrstni prevajalec Grigorij Kružkov lirski subjekt v ciklu *Pismo v steklenici* približal, “udomačil” ruskemu bralcu, kajti *kdo* v doživljanju tega bralca je šel resnično najdlje v neznano, kot kakšen njihov kozmonavt, s katerim je zamenjal pomorščaka v moji pesmi. Tako je zadel pravo čutnonazorno podobo za svojega “ciljnega bralca”.

Mogoče rečeno nakazuje moje razumevanje pesnikovega “statusa”. Tisti hip, ko je pesem dokončno zapisana in nato objavljena, je na milost in nemilost prepuščena bralcu (in kritiku, seveda, pa še literarnemu zgodovinarju, če prvi dve srečanju preživi). Nesporno dejstvo je namreč, da dejanski in njeni bistveni nalogi odgovorni status poeziji ustvarja njen bralec – šteje torej intenzivnost globine in obsega stika, ki zaživi v bralcu, pa čeprav celo z eno samo knjigo nekega avtorja – in ne kvantiteta kupa

nekaj desetlin knjig, se pravi visoko dvomestno število naslovov kakega avtorja.

Sam sem bil pri pridobivanju pesniškega statusa nekako oviran; nekaj nedvomno zaradi osebnih preizkušanj in eksperimentalnih tipanj, precej pa tudi zaradi predsodka do moje poetike oziroma do mojih pesmi, češ da so te eksperimentalne, cerebralne, težko razumljive in kar so ocenjevalci pač še zaključevali o njih. Ti so še dolgo po mojem začetnem nastopu v moji poeziji videli predvsem ironično, največ do tradicije kritično plat – tudi ko to že lep čas ni bila – zaradi česar so bralci manj segali po njej, pa tudi založbam se ni zdelo vredno truda tako famo krušiti. Anekdota pove svoje: pred letom ali dvema sem srečal upokojenega akademskega literarnega raziskovalca, od katerega bi že zaradi poklicne radovednosti pričakoval, da bere tekočo pesniško produkcijo, ki mi je prijazno zagotovil, da ni vedel, da je moja poezija tako “dostopna”, in ji dodal še lep kompliment.

Jedrnato je moj “status” ubesedil prijatelj J. S., od vsega začetka tesen prijateljski poznavalec pesnikov naše generacije, spremljevalec in natančen analitičen bralec te poezije: “Med vsemi si največ vlagal, a najmanj dobil.” V mislih je imel seveda Daneta in Gregorja in po svoje to tudi drži, toda bili smo si zelo različni, vsak z zelo prepoznavno avtorsko poetiko. Dane Zajc, ki je že zgodaj našel svoj pesniški glas – ta se je oplodil pri poeziji starodavnih t. i. primitivnih ljudstev in pri svetopisemskih pesniških besedilih – in mu ostal zvest do konca, je v svojih pesmih pri priči ujel bralčevo občutje časa, svoj pesniški status pa je s svojim pritišano strastnim pripovedovanjem ter z ritmičnim odštevanjem verzov vsa leta odmevno utrjeval na javnih branjih. Strniša je ta status pridobival počasneje, saj je njegova poezija, v kateri je tradicionalno strogo pesniško dikcijo in formo polnil s fantastično vsebino, z grotesknostjo in ostrino ali pa z eksotično liričnostjo ter z divjo in temačno domišljijo, dolgo veljala za tujo, tj. neobičajno in prav nič tradicionalno slovensko, kot da je prišla od nekod drugod, iz kakšne nordijske mrakobnosti. Toda učinkovala je magično, in ta magičnost je premagala sumničavost. Sam sem se moral v svoji poetiki še skozi dve ali tri svoje knjige, pravzaprav še do *Pesmarice rabljenih besed* – ob grožnji pred onemitvijo in skozi ponižnost pred slovensko ljudsko poezijo, skrivnostmi mitov in arhetipov – preizkušati, si globlje prisluškovati in vrezovati pot k besedi in jeziku svojega glasu.

Forštner: Vaše pesmi polnijo tudi različne antologije s slovensko poezijo, ste eden od prevajalcev Kocbekove zbirke v angleščino ter idejni oče mednarodnega literarnega festivala Vilenica, ki je lani (2010) obeležil četrto stoletje svojega obstoja.

Taufer: Del tega statusa, o katerem govoriva, je seveda, kot ste že omenili, slišnost kakega pesniškega glasu tudi onkraj meja slovenskega jezika. Ko sem začel svojo pot, je bilo bolj samo po sebi umevno, da se je vsaj v tujem svetu slovenski umetnik čutil kot del vsega slovenskega umetniškega občestva, medtem ko je danes pravzaprav že ustaljena praksa uveljavljanja s samopromocijo. Leta 1969 sem dobil možnost, da s prijateljem in soprevajalcem Michaelom Scammellom napolniva osmo številko priljubljene in po vsem anglosaksonskem svetu razširjene revije *Modern Poetry in Translation*, ki se je prva posvečala samo prevedeni poeziji – urejala sta jo Ted Hughes in Daniel Weissbort. Izbral sem 14 sodobnih avtorjev od Edvarda Kocbeka (poleg pesmi tudi dva odlomka iz *Tovarišije*) in Jožeta Udoviča, Koviča, Strniše in Zajca, tudi sebe in Saše Vegri pa Francija Zagoričnika (njegov konkretistični *Mrk Zemlje* je bil na naslovnici) do Svetlane Makarovič, Tomaža Šalamuna, Aleša Kermaunerja, I. G. Plamna, Andreja Brvarja in Rudija Šelige. To je bila dolgo edina zunaj znana in zanesljiva referenca za moderno slovensko poezijo, sploh za avantgardno, kajti antologija *Slovene Poets of To-day*, ki je izšla leta 1965 z dobrimi prevodi Alasdaira MacKinnona in v korektnem izboru Janeza Menarta (začela se je z Matejem Borom in potem upoštevala še 19 pesnikov z V. Tauferjem na koncu) je imela to smolo, da je bila natisnjena v Ljubljani in z opombo na hrbtni strani naslovne, da se izdajatelj DSP zahvaljuje “to the Council for Cultural Affairs of the Socialist Republic of Slovenia”. Zaradi vztrajnih predsodkov – seveda po krivici, a to smo vedeli le mi doma – je ta knjiga povsod zunaj, tudi pri naklonjenih bralcih, vzbujala sumničavost o politični propagandi, najino antologijo pa sta krivičen molk in politična zamera doletela na tej strani meje, češ, kajpak, spet se silijo ti perspektivovci. Še bolj leden molk je v nekaterih krogih in v oficialni Ljubljani pričakal v zelo priljubljeni seriji Penguinovih antologij 1970. leta objavljeno *New Writing in Yugoslavia*, ki jo je v najinem izboru in prevodu šestih slovenskih avtorjev (Lojze Kovačič, Kajetan Kovič, Dane Zajc, Gregor Strniša, Veno Taufer, Tomaž Šalamun) uredil londonski univerzitetni profesor Bernard Johnson, toda mnogo let so vse poznejše antologije, ki so izhajale v anglosaksonskem svetu, črpale prav iz teh dveh publikacij.

Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja je svetu vrata v slovensko literaturo – in hkrati na široko tudi slovenski literaturi v svet – prvič odprla Vilenica, literarno srečanje, ki je bilo čista pisateljska dejavnost, brez politične podpore, prej precej nasprotno. Takoj po prvem nespornem uspehu se je Vilenica ubranila snubljenja uradne politike doma in zapeljivega, a z vplivanjem (lobiranjem v trenutnem žargonu) povezanega finančnega

snubljenja iz tujine. Iz Madžarske je prišel namig o Sorosevi naklonjenosti, tudi z avstrijske strani je bila ponudba o tesnejšem sodelovanju tja do Gradca. Takšnih namigov sem se ubranil z obešenjaško vljudno šalo, da le v primeru, če bi tamkaj izvrtali novo jamo Vilenico. Vendar še nekaj resno o pravi pomoči, ker je priložnost, da se pove: na prvi Vilenici je avstrijski politik, zavzet Srednjeevropejec, pozneje minister za kulturo in podkancler Erhard Busek omogočil udeležbo umetniško močni in res ugledni skupini avstrijskih avtorjev (Reinhard P. Gruber, Ingomar Hartinger, Gerhard Roth, Eva Schmidt). Sicer pa je Vilenica slovenski literarni srenji prinesla največ tistega, kar sem si najbolj želel spodbuditi: samozavest. Te so bili dotlej sposobni samo najmočnejši slovenski avtorji, ki so čutili svojo izvirnost, se zavedali svoje posebnosti, umetniške enakovrednosti z avtorji drugih, tudi največjih literatur. Umetniškemu delu intenzivnost in edinstvenost njegovega celovitega izraza namreč ne dajeta kvantiteta literatov ali obsežnost prostora in bralcev v njem, zato med najmanj številnimi narodi naletimo tudi na največje umetnike. Njihov "status" pa je igra naključij in, kajpak, promocije.

Slednjo je mogoče organizirati, uskladiti, usmeriti tisto, kar so prinesla naključja, toda to terja veliko mero prepričljive samozavesti, predvsem pa odgovornosti, da ne omenjam energije in nenazadnje tolerance ter solidarnosti do pisateljskih kolegov vseh generacij. Kaj hitro pa se lahko promocija spridi v nečedno manipuliranje, in to je v slovenski kulturi navzoče pravzaprav že vse od začetka, sploh danes, ko kar zaudarja po egocentričnosti, podprti s klanovstvom, klikarstvom, privatnostjo, najbolj pa je zasmrajeno, ko cika na politiko. To že ni več surovi kapitalizem, v katerem čofota tudi slovenska literatura za zrakom, to je bolezenski provincializem fovšije, agresivne sebičnosti, nespoštovanja drugega; nekateri si že privatno, za osebno korist ali grupaško premoč prilaščajo tudi najvišje institucije.

Boj za preživetje v dozorelem kapitalizmu sem v njegovi klasični obliki tudi v literarnem življenju od blizu prvič nazorno srečal v Angliji sredi šestdesetih let. Bil je literarni nastop, če se ne motim šestih vodilnih pesnikov, spominjam se branja Teda Hughesa pa Georgea MacBetha, obeh svojih že pokojnih prijateljev, zdi se mi, da je takrat bral tudi John Heath-Stubbs, moj kolega na BBC, kdo pa še, sem pozabil. Na večer sem šel predvsem zaradi Teda Hughesa. Branje je potekalo v ogromnem prostoru Round Housea, nekdanjega obračališča lokomotiv, tedaj že prostora za velike nekoliko off-off prireditve (tam sem videl nastope več avantgardnih, off-off gledališč, med njimi Living Theatra in LaMame). Med odmorom je bilo po zvočniku sporočeno, da lahko obiskovalci pri vhodih

kupijo izvirne avtograme pesnikov na z datumom in pečatom prireditelja avtoriziranih listih. Cena: en funt (tedaj še ni devalviral, še kar spodobna vsotica). Ted je vstal, rekel, da bo nekaj svojih kupil in izginil. Res sem bil osupel. Ko se je vrnil, sem ga vprašal, zakaj je šel po svoje podpise in še plačal zanje. Saj si lahko sam podpišeš kup listov. Ja, je odvrnil, ampak ne bi bili avtentični, ne bi imeli pečata in datuma: *“This is an investment.”* Bilo je že po smrti Sylvie in tedaj se je z otrokoma precej težko prebijal. *“Some day they will make five for a piece.”* Nauk je bil nazoren. In samozavestno povedan. Dvomim, da jih je kdaj utegnil unovčiti, zanesljivo pa jim je s svojo smrtjo dvignil ceno.

Forštner: Kako sprejemate dejstvo, da ste že več desetletij kanoniziran avtor in nesporna avtoriteta v literaturi, “eden od vidnejših akterjev osamosvojitve iz kulturniških vrst” in tudi nosilec zlatega reda za zasluge republike Slovenije, a v umetniškem programu osrednje državne proslave ob dvajseti obletnici plebiscita o samostojnosti Slovenije z naslovom *Svob-Oda samostojnosti* (december 2010) niste nastopili?

Taufer: Za priprave na to proslavo sem izvedel po naključju. Zrevoltiralo me je, ker je prireditelj pri sestavljanju programa popolnoma ignoriral Društvo slovenskih pisateljev. Sam bi se prav verjetno zahvalil za vabilo, ker mi take proslave niso ravno ljube, vendar jih jemljem dovolj resno, da se mi zdi prav, da bi prireditelji upoštevali DSP, kadar je posebej poudarjeno sodelovanje slovenskih literarnih delavcev, v tem primeru pesnikov. DSP ima namreč posebno komisijo (za prireditve), ki skrbi in odgovarja za koncept vsebine prireditve ter za uravnoteženo sodelovanje generacijsko pestrega članstva in ki jo vodi predsednik ali predsednica – na občnem zboru izvoljen član oziroma članica Upravnega odbora. Dolgoletni prispevki DSP k demokratizaciji in nato osamosvojitvi Slovenije so znani, v nizu teh dovolj tehtnih prispevkov pa je bilo tudi nemalo zgolj literarnih nastopov, ki smo jih pisatelji pripravljali sami in ki so bili opazno uspešni. Na primer približno štirideset protestnih literarnih večerov zaradi zaprtja in procesa proti J. B. T. Z., na katerih so udeleženci vsak večer podpisovali pošto s pozdravi in spodbudami zapornikom. V pisateljski hiši je bila tudi obilica debat itd. Zdaj pa se je pojavil neki stari, davno odmrli komisarski subjekt v osebku Ministrstva za kulturo, ki je sam določal, ne le o tem, kdo bo nastopal, temveč celo o tem, kaj svojega bo moral prebrati med popevkarskimi točkami na televizijski prireditvi v žanru kulturnega marketinga. Prav ste slišali. Tudi sam prvi hip nisem mogel verjeti, da prav slišim, ko mi je nekaj dni po prireditvi Milan Jesih,

aktualni predsednik DSP, povedal, da so nastopajoči pesniki dobili v roke tiste svoje tekste, ki so jim jih izbrali, da jih morajo na odru prebrati. Iz pesnikov si ni doslej tod še nihče, kolikor in kar pomnim, izmislil delati pesniških manekenov. Niti kak "komunajzarski komisar" v resno krvavih časih ne. Od nekoga, ki je v zelo zahtevnih časih, ko se je, kar se je dokazalo šele na koncu, ob dovrstitvi, dogajala usodna odločitev naroda, da postane s formiranjem države nacija, od nekoga torej, ki je v delovanje DSP prispeval delež svojih osemnajst, kar najmanj lahko rečem, burnih let, ni mogoče pričakovati, da ne bi resno jemal tega društva in te njegove ere. Lahko mu odpustimo, se mi zdi, če razume, da mladi kolegi in kolegice tega ne dojemajo več tako resno. Država, ki naj bi takratni čas zdaj proslavila, pa bi skorajda morala.

Forštner: Po Kermaunerjevem pričevanju ste sodelavci *Revije 57* v svojem sporu z oblastjo vztrajali v drži "ne popustiti tiranski oblasti, a ne oznanjati revolucije – ostajati v kulturni politiki, v družbeno-duhovnem", zato ta spor nikoli ni dosegel "politično eksplisitnega nivoja". Bi takšno držo priporočali tudi sodobnim kulturnikom in literarnim ustvarjalcem?

Taufer: Tarasove označitve držijo, a ne za vsakega "revijaša" docela, ali samo v tem pomenu, kot ga citirate. Za vse je vsekakor veljalo, da se upiramo tiranski oblasti, ne pa čisto, da smo ostajali v "kulturni politiki", saj je bilo v tistih časih vsako siljenje ali vztrajanje na svoji poti, kaj šele upiranje dogmatsko začrtani poti, politično dejanje. Vztrajali smo v "družbeno-duhovnem", a s takšnimi zahtevami, da smo hočeš nočeš posegali v eksplisitno politično, za heretično mišljenje prepovedano področje. Nekateri so bili sicer za kolikor mogoče kulturno in literarno delovanje (Primož Kozak, Gregor Strniša, tudi kdaj Taras, Smole), ampak niso niti malo pomišljali, kadar je ta usmerjenost "uhajala" v prepovedano politično cono, na primer s protestom proti ukinitvi kranjskega gledališča. Na drugi strani smo bili nekateri "skrajneži", ki smo skušali najti sicer za vso skupino značilno moralno in etično upornost, neko skupno točko, skupni imenovalec za eksistencialistično, absurdistično literaturo in moralne ter filozofske analize v njej. Petra Božiča, Daneta Zajca, Rudija Šeliga in mene so pritegovala ostro logična razmišljanja Jožeta Pučnika o avtonomnosti človeka in sociološko-prodorne analize Veljka Rusa o participaciji, o osvobajanju dela. Naše, včasih hudo burne in dolgotrajne debate so vrtale in se vrtele v samem bistvu, pravzaprav v nekem širšem filozofskem, umetniškem, moralnem, etičnem okrožju, ki smo ga za svoje mišljenje, pisanje in delovanje ubesedovali z "uresničevanjem". Sam

pojem je med nas najbrž zaneslo iz Sartrove filozofije, vendar smo ga dojemali in od njega zahtevali več kot samo udejanjenje "akcije".

Uresničevanje smo doumevali v bitnem, ontološkem smislu; v dejanskih okoliščinah tistega časa in družbe torej kot absolutno zahtevo po avtonomnosti osebe, človeka, individualnosti, bodisi kot umetnika bodisi kot družbenega, in seveda nič manj tudi političnega osebk. In tako smo prišli do zagovora, neizbežnosti revolucije oziroma najbolj splošno do zagovarjanja, da se morajo uresničevati družbeni ideali politične revolucije. Ta je bila uresničena le v prvi stopnji, a je bilo nujno, da se uresničijo tudi njene politične, socialne, kulturne točke, norme osvobodilnega in socialno-revolucionarnega boja; da se te učlovečijo s posameznikovo, državljansko avtonomnostjo in tako skozi vse te samostojne osebe v demokratično, svobodno, avtonomno v svobodni volji obvladajočo se družbo. Da smo to razumevali kot dolgotrajen proces, brez-končen pravzaprav, je predstavljala tudi zahteva po uresničevanju zgolj deklarativnih zakonov in doslednega izpolnjevanja samoupravljanja (prav tako v nedogled pospremljenega med zasliševanju z izzivalnimi vrtanji in poniževalnim norčevanjem, kaj z njim hočemo). V uresničevanje družbenih in političnih ciljev smo pregrešno šteli tudi "pozabljene" točke OF. V eni zadnjih, če ne celo v zadnji številki *Revije 57* je Jože Pučnik te naše ambicije ubesedil v sintagmo "družbena revolucija".

In sva pri drugem delu vprašanja. Nič ne morem priporočati, česar ne bi mladi kulturniki, literati že vedeli, marsikaj jasneje in izčrpnije kot nekoč mi. Prihranjeni sta jim naivnost in neinformiranost, zato so morda prikrajšani za nekaj duhovne in človeške socialne nedolžnosti, a spodbudno planetarno ozavešeni in poučeni. Nad nas je nekoč stegovala lovke le ena partija, danes se jim jih prilizuje pet, šest. V njih pisatelji nimajo kaj početi, saj samotno umetniško ustvarjanje nima prav ničesar skupnega s skominami kakšne drhali po oblastništvu. Pisatelj je zastopnik posameznega življenja, enkratne usode; sparjenje pisateljstva s partijsko politiko, propagandno ogledovanje, opisovanje družbe skozi enosmerno kukalo, vse to se nikoli ni dobro končalo. Ta hip med slovenskimi partijami ne vidim nobene, ki bi ji dal svoj glas volivca (kateremu pa se v nobenem primeru ne odrekam!) drugače kot po negativni izbiri, pač zato, da si ga zaradi njegovega umanjkanja ne bi mogla prišteti še bolj neprimerna partija.

Včasih sem podvomil, da sva se na sestanku s pokojnim Francetom Tomšičem v študentskem naselju konec decembra 1988 Rudi Šeligo kot predsednik in jaz kot tajnik DSP prav odločila, da Društva slovenskih pisateljev ne bova vpletala v ustanavljanje Socialdemokratske stranke.

A med pogovorom v majhni sobi, v zakajeni, nekoliko zarotniški atmosferi, je v nama najbrž prav nagonsko hkrati in spontano delovala prav umetniška nezaupljivost do sleherne programske usmeritve avtonomnosti, do partijnosti izbire in odločitve. Drugače je bilo dva meseca pozneje, v začetku februarja 1989, ko smo bili v Cankarjevem domu soustanovitelji gibanja Slovenske demokratične zveze. Poznejša politična usoda Tomšiča in za njim izkoriščenje Jožeta Pučnika za predsednika te stranke, kar ga je še ob krutem izigravanju v parlamentu pripeljalo do fatalizma, kakršnega nisem srečal pri njem niti po težki zaporniški izkušnji niti ga ne bi od njega nikoli pričakoval: "Veno, tega imam dosti, ne morem več," vse to je izpelo usodo stranke, kateri bi mogoče zaradi ohranitve avtentičnosti njenega (pol)imena "social-" dal glas. Toda zaradi kamuflažnega vpisa "kontinuitete" številnega članstva so izbrisali tisto "social-" polovico imena.

Forštnar: Kako kot predstavnik t. i. kritične generacije, katere veličina naj bi bila predvsem v "vzajemnosti, skupnem delovanju" osebnostno in nazorsko sicer zelo različnih posameznikov, ki ji pripadajo, komentirate neenotnost sedanje slovenske politike?

Taufer: Odkrito vam moram povedati, da se mi sedanja politika slovenskih partij sploh ne zdi neenotna, nasprotno, v bistvenem, se pravi v političnem poslanstvu – takoj bo sicer vidno, da je beseda poslanstvo docela neumestna – so si podobne kot jajce jajcu. Demokracijo generira pluralizem, kar je drugo ime za strankarsko prizadevanje v boju za mandat vladanja. Pri nas je pluralizem videti kot zakotno dvorišče, na katerem se lasajo, spotikajo, prostaško zmerjajo in mlatijo nesramni mulci, se postavljajo kot frajerji ali barabinsko izzivajo. V strankarstvu kot neizogibni kulturi pravil, omike, tudi omikane politične zvijačnosti in iznajdljivosti v taktiki, da kakšnega vizionarstva v strategiji niti ne moremo pričakovati – vse kaj temu podobnega je v političnem življenju pri nas hitro mentalno zakrnelo. Slovenske partije niso prišle niti koraka dlje od partije, ki si pred letom osamosvojitve štiri desetletja kot edina veljavna ni lastila le oblasti, marveč je bila glasno in tihoma mnenja, da je njena last tudi sama država. Na tem mentalnem nivoju s svojimi dejanji, s svojim sebičnim, popolnoma nedržavniškim prisvajanjem oblasti, kadar si jo prigrabijo ter pri kateri s svojim narcisoidnim mišljenjem in prostaštvom logike oblastništva vztrajajo tudi današnje stranke in takšna politična (ne)kultura bo – kajti omikanost je dolg in globoko v mentaliteto posegajoč proces –, vztrajala še leta, morda desetletja.

Že na samem začetku je šlo navzdol v strankarsko mentalno demenco, potem je vse do danes taka mentaliteta izbruhala vse mogoče škandale, nezakonita lobiranja in podkupovanja. Celo do evropskega parlamenta, prikrivanja lumparij, grabeža, ponarejanja dokumentov, prostaškega zmerjanja predsednika republike, se pravi pobalinskega norčevanja iz z dvema tretjinama glasov volivcev moralno potrjenega najvišjega instrumenta države, pa kar naprej nenehnega izrabljanja in spotikanja najbolj banalnih ali brez izjeme tudi najpomembnejših korakov nasprotnikov, in to samo iz sebičnega partijskega prestiža. In koliko je še vsega tega! Tudi strahopetnost teh partij, da bi prevzele kako državotvorno odgovornost, ki se zato nezrelo in tudi v najhujši finančni stiski države – kar z drugimi besedami pomeni v vse večji bedi svojih volivcev – poniglavo zatekajo k referendumom.

Toliko o tej, za slovensko državo in državljane že tragično zavoženi in izmaličeni politiki njenih partij, ki vidijo en sam cilj, oblast, in ki sovražijo vse, kar je drugačno, so slepe za drugo. Človekove pravice in pluralizem demokracije so zanje prazne besede, larifari za farbanje volivcev, zato so deset tisoči mladih brez služb, brez zagotovila za prihodnost, vsi odrivani z začasnimi mezdami, kulturniki životarijo s ponižujočimi honorarji in potem so tu še vsi brezposelni, ogoljufani, izbrisani.

Te sedanje partije se ne bodo strinjale – in sram jih naj bo – z ugotovitvijo zgodovine in tudi z mojim pričanjem, da je v prej omenjenem dolgoletnem eksistencialno-političnem procesu bilo zlasti v sprožilnih momentih nemalo odločilno prav civilnodružbeno delovanje intelektualcev, posebej tudi pisateljev. Sedem let za ustanovitvijo Slovenske Matice in tri za prvim gasilskim društvom v Sloveniji (v Metliki) je bilo leta 1872 ustanovljeno Društvo slovenskih pisateljev kot tretja, tod še zmeraj živa civilnodružbeno organizacija.

To je že v prvih nekaj letih osemdesetih začelo dihati drugače, globoko zajemati sapo, vanj se je s predsednikom Tonetom Pavčkom in njegovim naslednikom Tonetom Partljičem začel vse razločneje in odločneje vračati pravi utrip tedanjega življenja. V sedemdesetih sem se DSP izogibal, zdaj sem se pridruževal dogajanju v njem, razpravam, akcijam, med katerimi je bil za vse nadaljnje delovanje društva in oblikovanje vloge pisateljev v vse bolj predramljenem gibanju družbe najodločilnejši odločen nastop proti “skupnim jedrom” leta 1983. V Partljičevem drugem mandatu sem leta 1985 postal tajnik društva. V že dovolj senzibilnem novem odboru in članstvu sem začutil možnost še večje in ostrejše družbene angažiranosti. Tako je bil z aklamacijo sprejet predlog, da v Društvu ustanovimo Komisijo za zaščito mišljenja in pisanja, kar je bilo predrzno

in politično močno spotakljivo početje z javnimi izjavami in protesti tega skorajda na pol legalnega organa znotraj društva, ki je bilo po zakonu pod uradnim pokrovom vseobsegajoče partijske leve roke SZDL. Prav tako ni bil politično prav nič spodobno sprejet predlog, da DSP ustanovi Srednjeevropski mednarodni literarni festival Vilenica. S Partljičem sva imela nekaj težav in zoprnosti, ki so bile že popisane (nekaj takrat tudi objavljeno v Novi reviji). Komisija je delovala, prva od dveh veličastnih Tribun v Cankarjevem domu se je zgodila, Partljič kot predsednik je podpisal še nekaj izjav komisije z "nesramnimi" zahtevami po svobodi besede in podelil prvo nagrado Vilenice, spomladi 1987 pa mu je potekel drugi in zadnji predsedniški mandat. Društvo pisateljev je bilo v polnem zagonu in izpostavljeno. Ti kandidiraj za predsednika, mi je rekel Tone ob odhodu. Pomislil sem na tedaj zelo odmevno akcijo oporečniškega pravniká Krivica proti "trojnemu funkcionarstvu" in na znano taktiko partije "osamiti in likvidirati" in že videl, kako bi partijska akcija z izgovorom kampanje proti moji "samovolji" onemogočila, dejansko likvidirala vse daleč segajoče prizadevanje pisateljskega društva.

Mučno je bilo pretehtavati, koga zaprositi, da tisti čas prevzame vse bolj težko, izpostavljeno, odgovorno predsedniško breme. Najti pisatelja, ki ima ugled med najširšim članstvom, nekoga, ki se dotlej ni preočitno politično eksponiral, a mu je vendarle s stališča tedanje nedvoumno in odkrito, konec koncev do roba tveganja drzno k demokraciji in evropskemu miselnemu pluralizmu usmerjeni dejavnosti društva mogoče zaupati. To bo zanj žrtvovanje, to bo zanj morda neuvidevno, nesramno izsiljevanje nevarne, človeško in poklicno, javno tvegane odločitve. V stiski bo.

Z Jasno sva se odpravila k Rudiju in Lidiji.

Želel sem, da zaradi teže predloga vso zagato, ne, stisko, kaj le mene, vsega društva, v kakršni se je znašlo zaradi nuje po pravem predsedniku v odločilnem času, dobi v celi podobi tudi Lidija. Kot se je kmalu izkazalo, je bila to življenjska odločitev.

Omenil sem pokojnega prijatelja Rudija Šeliga, bil je v krogu najožjih sodelavcev Revije 57, med pisatelji za kako leto mlajši "revijaš", dokončno je svoje pisateljsko ime uveljavil na straneh te revije. Bil je eden osrednjih sodelavcev in sourednikov Perspektiv, pozneje Nove revije. Tako sva bila literarna sopotnika in prijateljska somišljenika dolga leta, vendar v obdobju 1987–1991 kot nikoli dotlej, in žal nikoli več potlej, tudi tako tesna sodelavca, tako globoko somišljenika, najbolj resnično sodelujoča zaveznika in tovariški zaupnosti zavezana, kot te besede sploh zmorejo doreči.

Šeligo se je po ukinitvi Perspektiv posvetil poklicnemu delu, predaval je statistiko, in pisanju, v petnajstih letih je dosegel vrh svojega umetniškega

ustvarjanja kot pripovednik in dramatik. Njegov ugled je bil nesporen. In bil je še zmeraj pravi, stari "revijaš". Vztrajal sem, naj odločitev prespi, skušal sem se opravičiti Lidiji za težavnost nadleže.

Nemalokrat naju je presenečalo, kako brez besed, spontano in ubrano sva se hkratno odločala. Bil je res čas takojšnjih odločitev, drznih in dejavno čistih, daljnosežnih. Prišel je čas, ko so se dnevi in tedni prehitevali, prehitevala so se leta. Zgodila se je druga, še veličastnejša Tribuna v Cankarjevem domu, zborovanje, ki je po naključju sovpadlo z aretacijo Janše, Borštnerja, nato tudi Tasiča, zborovanje, ko je dokončno prišlo do preloma z oblastno strukturo. Sledili so pisateljska ustava, izstop iz Zveze pisateljev Jugoslavije – poseben ponos Rudijeve odločitve, za katerega je poudarjal in opozarjal, da je bilo to prvo dejanje te vrste, "ko smo delali državo" –, pa s polno paro delujoča komisija proti nasilju nad človekovimi pravicami in zahteve po svobodi pisanja ter peticije proti procesom po drugih delih države. Mednarodni ugled Vilenice kot "prestolnice Srednje Evrope in kotišča njene demokratizacije", Odbor za človekove pravice, nekaj desetih protestnih literarnih večerov, ustanovitev Slovenske demokratične zveze, Zbor za ustavo, *Majniška deklaracija* ... In mogočnost zborovanja na Kongresnem trgu, kjer je Tone Pavček odločno prebral točke te deklaracije, temeljne listine, ki je plebiscitno izrekla odločitev za samostojnost.

Največkrat sva si morala dejavnosti deliti, Rudi se je usmerjal v jugoslovanske pisateljske naveze, aktivnosti in povezave ter skupne nastope s slovenskimi demokratskimi dejavniki, meni je poleg zastopanja DSP v odborih in zborih docela prepuščal "zunanjo politiko" društva, ki tedaj ni bila majhna. Tuji novinarji so odkrili, da Beograd ni glavni vir najbolj vznemirljivih in nenavadnih informacij, da je to Ljubljana, in da velja v Ljubljani informacije preveriti še v Društvu slovenskih pisateljev. Počasi je postajalo razlaganje najbolj preprostih in, vsaj v pisateljski hiši se je zdelo, docela samoumevnih dejstev že lajnasto. Zato je bilo pravo olajšanje obisk visokega politika, žal edinega, a vsekakor odločilnega, že omenjenega avstrijskega ministra dr. Erharda Buseka. V DSP je našel pot s pomočjo zgodovinarja profesorja Petra Vodopivca, ki ga je spremljal. Zgodbica je dovolj izčrpna za tedanje početje DSP. Med opisom položaja v državi sem na koncu dodal: "Kar bom rekel, je veleizdaja," in s prstom tudi za gosta očitno povedno pokazal na lesteneč "bodite sosedsko resno pripravljeni, ker tu bo morda tekla kri, k vam se bodo zatele množice beguncev. Opozorite na to tudi vaše sosede." Čez nekaj let, še sredi vojne v Bosni in Hercegovini, sem po golem naključju sredi Splita srečal dr. Buseka, ki me je v osuplost spremstva Hrvatov prisrčno objel in potrdil,

da so se pripravili, a na našo srečo med številnimi begunci ni bilo nobenih iz Slovenije. Naj ta anekdota izpričuje, kako resno in dosledno so slovenski pisatelji razumeli svoje delovanje. Seveda je izčrpavalo duha in telo. Rudi je bil tako zavzet, polno angažiran, hkrati pa tudi boemsko lahkomišeln za svoje zdravje in počitek, da sem čez dve leti, ko mu je potekel prvi predsedniški mandat, spet obiskal Lidijo in se ji opravičil, naj mi ne zameri, ker bi jo rad prepričal, da moram Rudiju predlagati, naj se odloči še za drugi mandat. Njega ni bilo kaj prepričevati. Tako dragoceni prijateljski spomini so redki. Bila je čista, globoka tovarišija.

Presenetil me je in nisem ga takoj razumel, ko sta ga na prvih volitvah zmamila politika in moč. V tem malem *hommageu* najtesnejšemu tovarišu v odločilnem, težkem obdobju življenja tudi razočaranja nočem zamolčati. Politika naju je oddaljila, a prijateljstva ni zbrisala, niti spoštovanja. Vprašanja so pač obrnjena name, spomin je neizbežno osebén. *Priča o norčavém teatru in dneh bridkega koledarja.*